

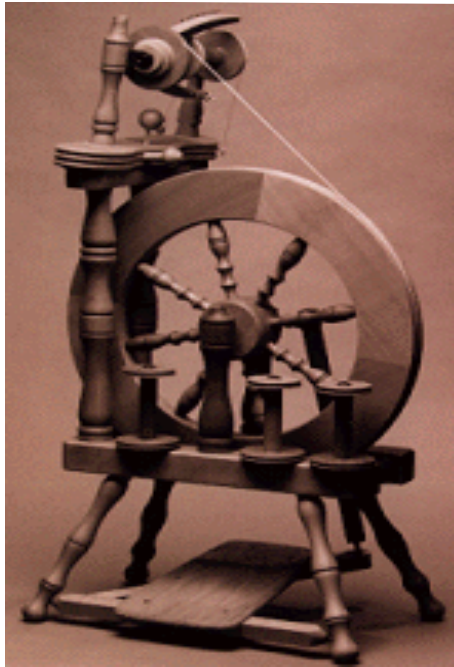
Svenska Angoraklubbens medlemsblad

Årgång 2 Nummer 7. julextra 2001

VÄXTFÄRGNING

Projektarbete
AktiVal 2001
av
Gudrun Ahlberg

Detta lilla häfte handlar om vad man kan göra av ull från får och angorakaniner. När du klippt av ullen på kaninen eller fåret kan man antinge spinna eller tova ullen. Väljer man spinna ullen och ullen kommer ifrån får så vill man kanske ha lite olika färger också. Då går det bra att växtfärگا ullen med växter man hittar i naturen eller svampar.

Men det går också bra att tova ullen.

Angora ullen är lite svårare att tova. För den innehåller inte ullfetter och är mycket ren. Angoraullen är mycket lätt så den flyger lätt iväg.

Växtfärgning

Man kan växtfärpa silke, linne och bomull men ullgarn är lättast att lyckas med.

De flesta växtfärger (utom lavar) kräver att ullen betas före färgningen. Man betar garnet för att göra det mer färgäkta och för att öka förmågan att dra åt sig färg.

Det vanligaste betningsmedlet är en blandning av alun och vinsten.

Växtfärgning

- Man kan få olika nyanser på garnet av samma bad genom att använda både vita och olika gråskalor på garnet.
- Lägg växtmaterialet i kallt vatten och låt det sakta koka upp och lägg sedan i ullgarnet.
- Rör om ordentligt medan du kokar upp växterna, men inte när du har lagt i ullen, för då filter den ihop sig.
- Använd slät träpinne för att vända ullen några gånger och för att lyfta ur färgbadet.
- Garnet får sjuda sakta tills det fått önskad färg - kom ihåg att det ljusnar lite när det torkar. Räkna med 1 - 1 1/2 timme.
- Lyft ut garnet, krama ur överskottet av färgbadet och tvätta och skölj i ljummet vatten.
- Skölj noggrant minst tre gånger och ha lite ha ättika i sista sköljvattnet.
- Man kan efterbehandla garnet med järn och koppar (gör det dock lite skörare).
- Häng upp garnet för att lufttorkas.

Betning

- Tvätta bort spinnolja ifrån garnet med tvåltvättmedel upplöst i handvarmt vatten. Tänk på att du handskas med ett naturmaterial - var varsam.
- Garnet ska nu "betas" innan färgning, dvs värmas upp tillsammans med alun och vinsten. För 500g ullgarn behövs ca 100g alun (ca en dessertsked/hg garn) och 25g vinsten som löses i en stor kittel med kallt vatten.
- När de är lösta värms blandningen till 85-90°C varefter ullen läggs i.
- Låt det och sjuda vid 85-90°C i en timme.
- Tag upp ullen medan den är varm, krama ur och lägg i plastbalja tills den skall färgas.
- Bäst är att vänta några dagar så att betningsmedlet får tränga in ordentligt.

Naturliga färgämnen:

Björk

Löv: 1 kg friska löv per 500g ullgarn ger en fin gul färg

Bark: 500g björkbark per 500g ull som kokats i två timmar innan garnet läggs i ger en färgskala från blek gul till varmt guldgul, beroende på hur länge färgningen pågår. Beta med 50g vinsten i lösningen.

Björnbär:

Om man lägger 25g koksalt och 25g extra vinsten i betningen ger 500g björnbär till 500g ull en blågrå färgton.

Ormbunke:

500g unga, hoprullade ormbunksblad som fått sjuda i två timmar innan garnet läggs i ger en guldgrön färg.

Fläderbär

Bär: 500g fläderbär till 500g ull ger violett färg åt alunbetat ull och en mer syrenlila färg om du har koksalt i betningen.

Fläderblad: färgar garnet grönt.

Skogsbingel

1 kg hackad skogsbingel per 500g ull ger gul färg som blirt blå vid lång avkokning.

Ligusterbär

750g mosade bär per 500g ull ger blågrön färg.

Ljung

1 kg blomknoppar per 500g ull av ljung ger en olivgul färg. Låt ljungen sjuda i flera timmar. Kyl färgbadet och sila det innan du lägger i garnet, annars får du aldrig bort växtresterna ur ullet. Det behövs 50g vinsten vid betningen.

Valnöt

Skal ger obetat garn en mörkbrun färg, betat garn blir ljusare brunt.

Stånds Senecio jacobea

500g blommor till 500g garn ger en underbar gul färg.

Ek

500g ekbark ger en djupbrun färg.

Tall

750g tallkottar till 500g ull, krossade och kokade i flera timmar ger rödgul färg.

Måra Rubia peregrina

Torkade rötter ger en mörkrosa färg.

Lavar

Fördelen med lavar är att ullgarnet inte behöver förbehandlas.

Man bör dock beakta att lavar tillväxer väldigt långsamt och att de stora mängder lav som behövs kan inverka på lavbeståndet. Lav, om den ska användas, måste insamlas med stor försiktighet och hänsyn.

Man behöver 500g lav för varje 500g ull. Koka laven i kittel 2-3 timmar. Låt lösningen kallna och lägg i ullgarnet. Koka upp och koka till garnet fått önskad nyans. Låt garnet ligga i tills vattnet svalnat. Skölj garnet noga i kallt vatten.

På 1700-talet användes lavar till växtfärgning, även i industriell skala och export till England. Man använde framförallt Örnlav (*Ochrolechia tartarea*) som gav röd färg.

Vägglav Xanthoria parietina

Ger en varm guldgul färg.

Letlav och färg-lav (*Parmelia saxatilis*) har annars haft störst betydelse. Linné skriver att kvinnofolket i Västerbotten använder färglav för att färga vadmar till brun färg.

Det färgade garnet behöver inte alls anta den färg som laven har.

Let-Lav ger guldbrun till chokladbrunt.

Färglav ger bruna färgtoner.

Färgbeständigheten varierar, med de bruna färgerna håller bra. Let-laven var förr den vanligaste laven för färgning i skottland. Den är lätt att skrapa om hösten i fuktigt väder. Ullen rengjordes i en varm lösning med soda och såpa och tvättades i strömmande vatten som i Scotland ofta är surt.

En stor gryta fylldes med lav, ull och vatten och fick koka, tills ullen fått önskad infärgning, varefter den torkades och kardades. Man kan även färga färdigspunnet garn, som då läggs i grytan med löst uppkransade varv, lika mängd lav och garn.

Färgnyanserna kan regleras genom att tillsätta salter, t ex salpeter och pottaska.

Det aktiva ämnet i laven, salazinsyra är i sig färglöst, men med kemikalier omvandlas det så att det bildas röda färger i laven. Man kan t ex se hur vissa lavar i naturen rödfärgas efter längre tids förorening från fågelspillning.

Material:

- svamp
- Förbetad ullgarn
- stor gryta
- termometer
- 2 wettexdukar som pannlappar
- käpp att röra om med
- tändstickor
- lite ättika
- gamla strumpbyxor till soppar
- etiketter

Utförande:

1. Samla ved och gör upp eld.
2. Knyt två trådar om garnet för att det inte ska trassla ihop sig.
3. Lägg garnet till förvärmning i handljummet vatten i hinkern.
4. Lägg färgsvamparna i grytan. (Om du färgar med sopp sila bort rören innan, garnet blir annars kletigt och stopa sopporna i en "strumpbyxa"). Hur mycket svamp som behövs varierar, se resp svamp. Elda nu kraftigt under grytan. Låt allt koka 5-10 min.
5. Häll nu på vatten så att grytan blir nästan full eller motsvarande 5 l vatten/hg garn.
6. I grytan finns nu färgbadet som måste kylas ned till ca 40°C innan det betade garnet kan läggas in.
Kontrollera att temperaturen absolut inte överstiger 60°C.
7. Lägg i det blöta och urkramade garnet. Rör om försiktigt då och då.
8. Värm så att färgningsbadet blir 85-90 °C och försök att med termometers hjälp hålla denna temperatur.

Färga ca 1-1 1/2 timme.

9. Ta nu upp garnet tillsammans med lite spat och låt det ligga och svalna medan du gör i ordning tvättvatten.

10. Tvätta försiktigt garnet i ljummet vatten med diskmedel. Skölj i tre olika avsvalnade vatten, sista skölvattnet ska innehålla en skvätt ättika.

11. Skriv etiketter (garntyp och svampart) och fäst i garnet.

12. Häng upp garnet för lufttorkning.

Man kan få olika nyanser på garnet av samma bad genom att använda både vita och olika gråskalor på garnet.

Färgningssvampar fungerar lika bra torkade som färska. Mindre svampar torkas som de är, tjocka svampar skärs i cm-tjocka skivor.

VILKA FÄRGER FÅR MAN

Svamp	Latinskt namn	Färg som obetad/alun färgat garn
KANELSPINDLINGAR	2 liter färsk svamp / hg garn	
Blodröd kanelspindling	<i>Dermocybe sanguinea</i>	brunorange/röd
Rödskivig kanelspindling	<i>Dermocybe semisanguinea</i>	brunorange/röd
Stor blodkanelspindling	<i>Dermocybe phoenicea</i>	orange-orangeröd/röd
Orangeskivig kanelspindling	<i>Dermocybe cinnamomea</i>	brunorange/orange
Brunfotad kanelspindling	<i>Dermocybe cinnamomeo-badia</i>	orange/rödorange
Tegelröd kanelspindling	<i>Dermocybe malicoria</i>	orange/röd
Cinnoberkanelspindling	<i>Dermocybe cinnabarina</i>	rödorange/rödorange
Gulkantad kanelspindling	<i>Dermocybe croceifolia</i>	orange/guld
Sumpkanelspindling	<i>Dermocybe uliginosa</i>	rosa/rosa
Gulskivlig kanelspindling	<i>Dermocybe cinnamomeo-lutea</i>	beige/beige
SPINDELSKIVLINGAR	2 liter färsk svamp / hg garn	
Rödbandad spindelskivling	<i>Cortinarius armillatus</i>	skär/rosa
Gulbandad spindelskivling	<i>Cortinarius gentilis</i>	ljusgul/brungul
Violblå spindelskivling	<i>Cortinarius violaceus</i>	blågrå/lilagra
DIVERSE SKIVLINGAR		
Granblodrisk	<i>Lactarius deterrimus</i>	grågul/grågul
Champinjoner	<i>Agaricus sp</i>	beige/grårosa
Scharlakansröd vaxskivling	<i>Hygrocybe punicea</i>	citrongul/gul
Frostvaxskivling	<i>Hygrophorus hypothejus</i>	gråbrun/rödbrun
Toppvaxskivling	<i>Hygrocybe conica</i>	gröngrå/beige
Bitterskivlingar	<i>Gymnophilus sp</i>	citrongul/citrongul
Tegelröd slöjskivling	<i>Hypoloma sublaterium</i>	ljusgul/gul
Fjällig tofsskivling	<i>Pholiota squarrosa</i>	citrongul/citrongul
Svavelgul tofsskivling	<i>Pholiota flammans</i>	citrongul/gul
Rostgrynskivling	<i>Cystoderma granulosum</i>	beige/rosa
PLUGGSKIVLINGAR	Sönderdelas 4 liter/hg garn	
Sammetsfotad pluggskivling	<i>Paxillus atrotomentosus</i>	oliv/olivgrå
Vanlig pluggskivling	<i>Paxillus involutus</i>	brunorange/brunorange
Falsk kantarell	<i>Hygrophoropsis aurantiaca</i>	brungul/brungul
SLEMSKIVLINGAR		
Citrongul slemskivling	<i>Gomphidius glutinosus</i>	Gråbrun/rödbrun
Rödbrun slemskivling	<i>Croogomphus rutilus</i>	gulbrun/rödbrun
SOPPAR	Ta loss och använd endast rören, 3 l	
Sandsopp	rör /hg garn	
Örsopp	<i>Suillus variegatus</i>	citrongul/gröngul
Smörsopp	<i>Suillus bovinus</i>	gul/gul
Lärksopp	<i>Suillus luteus</i>	beige/beige
Pepparsopp	<i>Suillus grevillei</i>	beige/beige
Brunsopp	<i>Chalciporus piperatus</i>	gul/gul
Rutsopp	<i>Xerocomus badius</i>	citrongul/gul
Sammetsopp	<i>Xerocomus chrysenteron</i>	gulgrön/gulbrun
Kopparröd stensopp	<i>Xerocomus subtomentosus</i>	gul/guld
Gul svampsnylting	<i>Boletus pinicola</i>	gulgrön/gulbrun
	<i>Apiocrea chrysosperma</i>	ljusgul/gul

TICKOR	Hackas i småbitar, 4 liter/hg garn. Med klibbtickan blir garnet som lim men klibbet kan tvättas bort efter färgnin- gen.	violett/violett
Lysticka	Hapalopilus nidulans	beige/beige
Sotticka	Ischnoderma benzoinum	beige/orangebrun
Fnöskticka	Fomes fomentarius	beige/gulbrun
Klibbticka	Fomitopsis pinicola	beige/gulbrun
Rotticka	Fomitopsis annosa	brungul/brungul
Cinnoberticka	Pycnopus cinnabarinus	beige/grågul
Luktticka	Osmoporus odoratus	ljusorange/citrongul
Svart eldticka	Phellinus nigricans	ljusorange/citrongul
Eldticka	Phellinus igniarius	grå/grå
Björkticka	Piptoporus betulinus	
TAGGSVAMPAR	Hackas i småbitar, 4 liter /hg	brunrosa/blå
Fjällig taggsvamp	Sarcodon imbricatum	gulbrun/gulbrun
Blödande taggsvamp	Hydnellum ferrugineum	brun/gråbrun
Brännande taggsvamp	Hydnellum peckii	beige/grå
Välluktande taggsvamp	Hydnellum suaveolens	oliv/oliv
Orange taggsvamp	Hydnellum aurantiacum	ljusgrön/gröngrå
Grön taggsvamp	Hydnellum geogenium	blågrön/blågrön
Svart taggsvamp	Phellodon niger	beige/beige
Zonerad taggsvamp	Phellodon tomentosus	
FINGERSVAMPAR OCH KLUBBSVAMPAR		
Grönspetsad fingersvamp		violett(järnbetning)
Trubbig klubbsvamp	Ramaria apiculata	violett(järnbetning)
Klubblik trumpetsvamp	Clavariadelphus truncatus	violett(järnbetning)
	Gomphus clavatus	

Dåliga färgsvampar:

- röd flugsvamp
- kantarell
- kremlor
- bockspindelskivling

FÄRGA MED BJÖRKLÖV

Vill du växtfärga med björklöv och få gula och gulgröna färger, kan du själv samla löv. Var bara försiktig med träden, de är levande!

För att färga 100g ullgarn behöver man cirka 500 gram färska björklöv. Om man vill samla löv och torka dem, går det också bra. De minskar då till hälften i vikt, så istället för 500 gram färska blad tar man 250 gram torkade.

- 100 gram garn betas i ett bad av 5 liter vatten och 20 gram alun och 10 gram vinsten.
- Björkbladen kokas i 5-6 liter vatten i en timme och silas av.
- Om vattnet minskat under kokningen - fyll på mängden vatten upp till 5-6 liter igen. Låt svalna till 40 grader.
- Lägg i garnet och öka värmen till 85-90 grader, håll garnet under vattenytan och sjud badet en timme.
- Om man vill ha starkare färg kan man låta garnet svalna i badet eller ligga kvar över natten.
- Tvätta, skölj och torka garnet.
- Vill man färga garn i flera, svagare färgtoner kan man utnyttja badet som efterbad och upprepa hela proceuren med nytt, betat garn.

TOVNING

Att tova ull till filt innebär att den fluffiga ullen blir till ett fast stycke ull. Det kan bli tre-dimensionella kompakta föremål som bollar och djur, eller det kan bli ihåliga föremål som vantar, hattar eller fingerdockor. Ullen kan också tovas till filter, likt tygstycken, som sedan klipps till och sys ihop till föremål eller används som t.ex. mattor eller sittdynor.

Vad händer när man tovar? - När ullens fibrer utsätts för värme, fuktighet och bearbetning samtidigt, då vandrar och kryper de enskilda fibrerna omkring. Epidermisfjällen hindrar fibrerna från att vandra tillbaka och då låses de fast vid varandra. En kompakt filt bildas av ullfibrerna.

De två metoder man använder för att tova kallas gnuggtekniken och rulltekniken.

I Norden har gnuggtekniken varit vanligast och man har tovat kläder som vantar, hattar och sockar. I Asien har man mest rullat ull till stora filter som blivit bland annat till mattor och jurtor - stora tältliknande hus - som man bott i.

TOVA FIGURER

Det kan vara roligt att göra figurer av ull. Man kan till exempel göra leksaker eller skulpturer- Antingen gör man föremålet kompakt, med ull rakt igenom. Eller så bygger man först en stomme av skumgummi, hönsnät eller piprensare och tovar ullen runt om formen.

Tova med stomme:

Forma en stomme av skumplast, hönsnät eller piprensare. Sy fast eller linda ullgarn eller kardad ull i tunna, utdragna remsor runt formen. Linda på mera kardad ull och blöt försiktigt med såpvatten, (5msk/l vatten, 40-50 grader) masera försiktigt med fingrarna tills det håller ihop. Lägg eventuellt på mer ull.

Masera hårdare och forma tills det ser ut som du vill. Om man gör en skulptur eller leksak kan man brodera detaljer av garn när figuren torkat.

Att göra en boll:

Forma en hård kula av ull, ca 3 cm i diameter och linda några lättare lager ull ovanpå. Ta lite såpvatten (5msk/l vatten) i handen och rulla försiktigt. Linda några lager och fortsätt rulla med såpvatten i handen. öka på storleken eftersom och rulla hårdare när storleken är lagom. Tänk på att den färdiga bollen blir hälften så stor. Skölj och torka bollen.

Litteratur:

- K. Enemar & H-G Karlsson Färga med svamp s 16-17. Fältbiologen
- Sundström, C.&E. 1982. Färga med Svampar. Västerås.

Bra svampböcker:

- B. Mossberg, S. Nilsson, O. Persson 1995. Svampar i Naturen. Wahlström & Widstrand Stockholm.
- S.G. Ryman & I. Holmåsen. 1984. Svampar, en fälthandbok, Interpublishing.

För ytterligare svamplitteratur, se förteckningarna i ovanstående böcker.

Hemsidor om svampfärgning:

Färga garn med svamp

Om växtfärgning

Om ullgarn

Bra angorakanin länkar <http://urer.tninet.se/~qda249d>

Angoraklubben SAKs <http://www.angelfire.com>